

המבצר

יציאה (16)

נמשיך ללכת בחפיר עד שנגיע למגדל הבולט האמצעי. גם כאן נזהה כניסה מוסווית של "פוטרנה" במעלה המגדל. נטפס במדרגות ונגיע שוב אל קמרונות המבצר החיצוני. משם נחזור אל עבר הגשר, נחצה אותו ונצא מהמבצר.

כדאי לשים לב לשרידי הקשתות, חלקי העמודים, העיטורים בגיר ובבזלת ושרידי הצינורות, שהונחו לצד השביל המוליך מהמבצר אל מגרש החניה. יש בהם כדי ללמד משהו על הפאר הרב והבנייה המצוינת שאפיינה את מבצר כוכב הירדן.

כללי התנהגות בגן הלאומי

- אין לפגוע בעתיקות ואין לחרות עליהן.
- אין לאסוף מזכרות מבין השרידים הפזורים בשטח.
- ההליכה מותרת רק בשבילים המסומנים!
- אין להיכנס לחללי מבנים שאסורים בכניסה ואין לטפס עליהם!
- הבערת אש אסורה בהחלט!
- לנוחיותכם הותקנו אזורי פיקניק, שירותים, פחי אשפה - אנא השתמשו בהם.

כתיבה: ענת פלד; **עריכת לשון:** נועה מוטרו;
צילום: מיכה וינר; **ציור מפה:** טניה גורנשטיין;
הפקה: עדי גרינבאום;
© רשות הטבע והגנים

נוף מרהיב נשקף מכאן על הכנרת, הגולן והחרמון - בצפון; בקעת הירדן והרי גלעד – במזרח; והגליל ושולחותיו הדרומיות של השומרון – בדרום.

לפני שנכנס למבצר, כדאי לדעת שהוא בנוי ממערכת של שני מבצרים:

מבצר חיצוני החובק בתוכו מבצר פנימי. סוג זה של ביצור נקרא הרכזי או "קונצנטרי", ונמנה עם קבוצת המבצרים המשוכללת ביותר בתקופתו.

המבצר החיצוני

המבצר כולל את החפיר, חומות, מגדלים, שערים וחצרות פנימיות מקורות.

החפיר (2)

החפיר היה המכשול הראשון שבו נתקל צבא תוקף כשרצה להגיע אל החומות ולחדור אותן. החפיר שלפנינו, שעומקו הגיע ל-10 מ' ורוחבו ל-20 מ', מקיף את המבצר מצפון, מדרום וממערב, ותפקידו היה למנוע כל גישה ישירה אל הביצור (במזרח הוקם מגדל רב-עוצמה – ה"ברביקן").

שער כניסה ראשי (3)

במבנה השער החיצוני נראות אבני גיר, המעטרות ומדגישות אותו על רקע הבנייה הכללית באבן הבזלת המקומית. אפשר לראות את מזוזות השער, ובקירות בית השער נבחין בחריצים הרבועים הערוכים זה מול זה, שנועדו לכניסת הבריח.

שימו לב ל"משחק" בסוגי הסלע: המשקוף בנוי בזלת והקשת – גיר. בבזלת, שהיא אבן קשה וחזקה, השתמשו בבנייה באזורים שנטו להישחק, כמו הצירים וספי הדלתות. הגיר לעומת זאת, רך ונוח יותר לשימוש.

צבא תוקף, שהצליח לפרוץ את השער החיצוני, נאלץ לעלות בדרך מפותלת ומוגנת אל עבר השער הפנימי, שבו אנו עולים עתה.

משמאלנו מתרוממת חומה ובה שרידים של שלושה חרכי ירי (מתוך שבעה שהיו כאן במקור). חרכים אלה מלמדים על השליטה שהייתה למגינים על המעבר אל השער הפנימי.

המגדל החיצוני - ה"ברביקן" (4)

אם נבית מזרחה, למדרון, לפני פיתול הדרך לעבר השער הפנימי, נבחין בשרידי מגדל. כיום הוא הרוס לחלוטין, אך בזמנו היווה מגדל זה יחידת הגנה נפרדת של המבצר. מדובר במבנה מרשים בעל שתי קומות לפחות, שחלש על צדו המזרחי של המבצר, בו לא היה חפיר חצוב. המגדל כונה "בְּשׁוֹרָה" בפי הכוחות המוסלמים, שהצליחו לפגוע בו בשנת 1189.

משתלם לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילו חינוך כל השנה בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים

בן אדם למקום
www.parks.org.il | *3639 |

גן לאומי כוכב הירדן

ברוכים הבאים

לגן לאומי כוכב הירדן

מצפור הנוף

באתר נמצא מבצר צלבני מרשים, בקרבת שרידי היישוב היהודי הקדום כוכב (לרגלי המקום שבו נמצאת כיום "אחוזת שושנה"). זמן רב ניסו המוסלמים, בפיקודו של צלאח א-דין, לכבוש את המבצר - אך נכשלו. רק בשנת 1189, שנה וחצי לאחר קרב קרני חטיין, נכנעו המגינים ופנו לצור. בשנת 1220 הרס שליט דמשק את המבצר כדי למנוע את כיבושו מחדש בידי הצלבנים. בראשית המאה ה-18 הוקם על חורבותיו הכפר הערבי "כאוכב אל-הווא" (כוכב הרוחות). במאי 1948 נכבש הכפר בידי חיילי חטיבת גולני, לאחר שכוח עיראקי הוכה במדרון שלמרגלותיו. בשנים 1966-1968 נערכו במקום פעולות חפירה ושימור מטעם רשות הגנים הלאומיים, בראשותו של מ' בן דב.

תיאור גיאוגרפי

המבצר מוקם בקצה המזרחי של רמת כוכב, בגובה של 312 מ' מעל פני הים, על שפת המתלול היורד לעבר עמק הירדן (כ-550 מ' מעל הבקעה).

רקע היסטורי

עשרים ואחת שנות היסטוריה בלבד (1168-1189) הספיקו לבוני המבצר ולאנשים שחיו בין כתליו, כדי להותיר בידנו שרידים מעניינים ומרשימים ביותר.

בשנת 1168 קנו אבירי המסדר הצבאי ההוספיטלרי (אבירי יוחנן הקדוש) את אדמות כוכב הירדן מידי משפחת אצולה צרפתית בשם ולוס. הם בנו מבצר מפואר, שהשתרע על פני 12 דונם, ונחשב לאחד מגדולי הישגיהם האדריכליים של הצלבנים. החיים במבצר התנהלו על מי מנוחות תחת פיקודו של מפקד הוספיטלרי,

אתרים נוספים בקרבת מקום:

www.parks.org.il | *3639 |

גן לאומי כוכב הירדן, טל' 04-6587166

שהתחלף מדי פעם. יותר מעשר שנים לא ידע המקום כל קרב ולא נאלץ לעמוד למבחן במערכה כלשהי. אולם בשנות השמונים של המאה ה-12 חל מפנה בחיים השלווים של יושבי המבצר, עת החלו כוחותיו של המצביא המוסלמי הנודע צלאח א-דין להתדפק על גבולות הממלכה הצלבנית. בקרבות הקשים שנערכו באזור בשנים 1181-1183, לא יכלו המוסלמים לאבירי המסדר ההוספיטלרי, שהיטיבו להגן על מבצרם. גם כשהתמוטטה הממלכה הצלבנית כולה, לאחר ההפסד הצורב למוסלמים בקרב קרני חטיין (בשנת 1187) לא נכנעו אבירי המבצר, והמשיכו להחזיק מעמד תחת המצור הכבד שהוטל עליהם. המוסלמים כבשו את הבירה ירושלים, את עיר הנמל הגדולה עכו, ואת המבצר העצום שבצפת, אך לא הצליחו להכניע את אבירי כוכב הירדן.

רק בשנת 1189, לאחר שנה וחצי של מצור כבד על המקום, עלה בידי המוסלמים לפגוע בחומותיו המזרחיות של המבצר. האבירים הנוצרים, שראו כבר בנפילתה של הממלכה הצלבנית כולה, החליטו להיכנע. בזאת בא הקץ על ההיסטוריה הקצרה של מבצר כוכב הירדן, שזכה לכינויים "קוקט" (חינני, בצרפתית), "בלוואר" ו"בלוואדרה" (יפה-נוף, בצרפתית ובלטינית) בפי הצלבנים.

המסלול המומלץ באתר

נחנה את הרכב בחניה ונלך לאורך השביל המסומן, שיוביל אותנו אל נקודת המצפור שמדרום-מזרח למבצר. נמשיך אל המבצר משך הסיור - כשעה. עוד באתר: גן פסלי יגאל תומרקין ושביל נוף באורך של 1200 מ' עד לאנדרטת "הידיד".

מצפור (1)

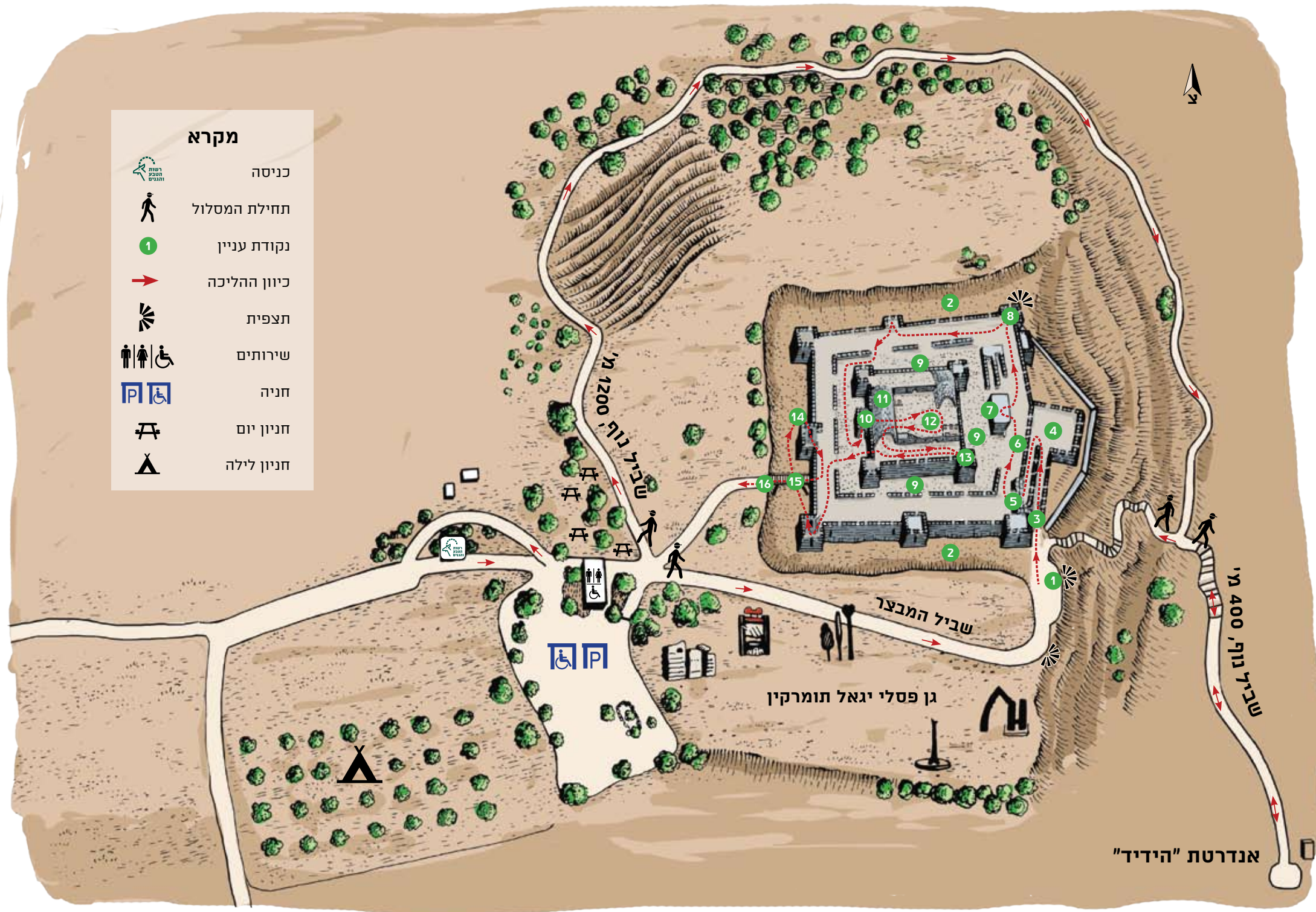
אנו עומדים על שפת המצוק הבזלתי של רמת כוכב. המצפור נבנה לזכרו של רב-אלוף דן שומרון ז"ל, הרמטכ"ל ה-13 של צה"ל. למרגלותינו מתפתל הירדן, בגבוה של 220 מ' מתחת לפני הים. מיקומו הגבוה של המבצר איפשר שליטה מצוינת על הדרך ועל המבואות הראשיים ממזרח.

מבצר כוכב הירדן חלש על שלושת המעברים החשובים ביותר של הירדן:

מעבר צינברי – בדרום הכנרת, במקום מוצאו הקדום של הירדן מהכנרת.

מעבר נהריים – במקום המפגש של נחלי הירדן והירמוק בעבר.

מעבר בית שאן – ממזרח לעיר בית שאן.

שער פנימי מזרחי [5]

השער הפנימי מהווה את נקודת ההגנה האחרונה לפי הכניסה למבצר. השער היה בפתח, שממנו יצקו שמן רותח על העוברים מתחת, ובדלתות כפולות עשויות עץ ומצופות ברזל. אם נביט מעלה, נבחין בחריץ המלבני שדרכו היו שופכים את השמן. בצדי השער נראים שני חרכי ירי אלכסוניים, המכוונים לכניסה. כמו כן נראה את הפותות של צירי השער ואת החריצים שנועדו לבריחים.

קמרונות המבצר החיצוני [6]

המעבר בשער הכניס את באי המבצר למערכת של פרוזדורים מקורים סביב המבצר הפנימי. אנו נמצאים בקמרון הדרומי, אשר שימש כנראה לאורוות ומחסנים.

רוחב הקמרונות הגיע ל-7-6 מ', דבר שאיפשר נפח אחסון גדול. בחלק מן הקירות ניתן עדיין להבחין בקצות הקשתות שעליהן נשען הגג. על הגג עמדו זקיפים, ששמרו על קו החומות של המבצר.

בור המים ובית מרחץ [7]

בתוך מערכת הקמרונות נבנו כמה מתקנים, מהם כאלה שנשתמרו בצורה יפה. אחד המתקנים הוא בור מים, שאליה ניתן לרדת ולראות בו את שרידי הקירוי המקורי. מיהגשמים נאספו מנגות המבנים והוזרמו בתעלות ובצינורות חרסלעברה הבורות. שכבת הטיח העבה הנראית כאן מנעה את חלחול המים. נביט עתה אל תקרת הקיר הדרומי, ובה נראה את מקום כניסת המרזב אל הבור.

בקמרון סמוך לבור המים נתגלו שרידי בית מרחץ. יש לציין כי על חברי המסדרים הצבאיים חלה חובת מקלחת ותגלחת, דרישות שלא היו מן המקובלות בתקופה (וסביר להניח שלא תמיד מולאו בקפידה)...

חרך ירי

מגדל פינה צפוני-מזרחי [8]

ניכנס עתה אל אחד מארבעת מגדלי הפינה של החומה החיצונית. המגדל רבוע וכולט כ-5 מ' מקו החומה, דבר שאיפשר שליטה מצוינת וירי אל החפיר ולרגלי החומות. המגדל נבנה מבזלת, ובקו המגע שלו עם החפיר נבנתה חלקלקה. היקף החומות החיצוניות של המבצר הוא 480 מ'. ארבעה מגדלים לא הספיקו כדי להגן על קו חומות ארוך כל כך, ולכן שולבו שלושה מגדלים בולטים נוספים במרכז כל צלע. בדרכנו מערבה נזהה מגדל אמצעי שכזה.

חצר פנימית [9]

נפנה שמאלה וניכנס אל החצר הפנימית. חצר זו, שהיא שטח מלבני פתוח, הפרידה בין המבצר הפנימי, הניצב מולנו, לבין המבצר החיצוני שממנו הגענו. בחצר זו ככל הנראה גידלו הצלבנים בעלי חיים.

המבצר הפנימי

לפנינו מבצר רבוע בגודל 40x40 מ', שבפינותיו ארבעה מגדלי פינה. מבצר זה, המכונה "דונז'ון", היווה מצודה עצמאית, שאנשיה יכלו להמשיך ולהתגונן מתוכו גם לאחר נפילת המבצר החיצוני בידי האויב.

שימו לב שהמבצר הפנימי היה גבוה במחצית הקומה מחומות המבצר החיצוני. כך נוצרה מערכת הגנה כפולה, ואפשרות של גיבוי וחיפוי לחומה החיצונית.

שער פנימי מערבי [10]

הכניסה בנויה ממכלול של שני שערים, בית שער ומגדל. השערים בנויים בשיטת "הגשה העקיפה". כשנעבור את השער החיצוני וניכנס אל בית השער, נאלץ מיד לפנות לזווית של 90 מעלות כדי לחצות את השער הפנימי. גם פה נבחין בחריץ העליון, בפותות הצירים, בחריצי הברזח ובחרכי הירי שנועדו להגן על השער.

פריט חשוב שנמצא כאן אך הולך ומיטשטש, הוא עיטור באבן, שנלקחה מבית הכנסת הקדום ושולבה כאן בבנייה, בחלקה התחתון של מזוזת השער.

קמרונות המבצר הפנימי [11]

הדרך מהשער מוליכה אותנו אל תוך אולמותיו של המבצר. השתמרותם היפה של חלק מן האולמות מאפשרת לנו לדמיין את החיים בהם לפני 800 שנה. בחדרים גבוהים וקריירים אלה ישבו האבירים הצלבנים סביב מדורה בחודשי החורף. העשן עלה מעלה, חלקו יצא דרך הפתח בתקרה וחלקו התפזר בחלל החדר והתערבב עם ריחות העשן של אבוקות האש ונרות הפתיל שהאירו את האולם...

הקמרונות שימשו חדרי מגורים ואחסון, חדרי שינה, חדרי אוכל

מקרא

	כניסה
	תחילת המסלול
	נקודת עניין
	כיוון ההליכה
	תצפית
	שירותים
	חניה
	חניון יום
	חניון לילה

ובאגף המזרחי ניתן לזהות גם את המטבח, שבו נשתמרו שרידים של שלושה תנורים.

החצר המרכזית [12]

חצר רבועה בגודל 22x22 מ' היוותה את לב המבצר. החצר הייתה מרוצפת, ונתגלו בה בור מים גדול ואזור שיועד לרחצה וכביסה.

גרם מדרגות בפינתה המערבית של החצר, הוביל לקומה השנייה, שהייתה האזור החשוב ביותר במבצר – "הדונז'ון". נתגלו בה מבנים מפוארים, ששימשו ככל הנראה אולם טקסים ולשכתו של מפקד המבצר.

במיוחד בולטת כנסיית המסדר, שנבנתה באבני גיר לבנות, מסותתות בסיתות אלכסוני עדין. האומנים חרטו על האבן "תו סתתים" – סימן המציין כי הם שעבדו אותה.

בקומה זו נמצאו גם שרידי פסלים ותבליטים מפוארים.

מגדל פינה פנימי [13]

נצא מהחצר המרכזית, ובסיוע השילוט נפנה שמאלה אל מגדל הפינה הדרומי-מזרחי.

מגדל זה זהה לשלושת מגדלי המבצר האחרים. הוא רבוע, מידותיו 4x4 מ' והוא בולט מקו החומה. בצלעותיו נראים חרכי ירי הפונים אל חצרו הפנימית של המבצר החיצוני. בקיר המגדל ישנה אבן מעוטרת במוטיב יהודי. נראה שאף היא נלקחה מבית הכנסת הקדום ושולבה במבנה הצלבני.

פתח גיחה לחפיר [14]

נצא מהמבצר הפנימי ונלך בכיוון הגשר. משם נמשיך אל מגדל הפינה הדרומי-מערבי. בתוך מגדל זה נגלה מערכת מדרגות סודית, שדרכה נרד אל החפיר. מדרגות אלה, הפתח המוליך מטה ופתח היציאה המוסתר שבתחתית החפיר, היוו אפשרות ליציאה סודית מן המבצר בזמן מצור. בפתח כזה, הנקרא "פוטרנה", השתמשו הנוצרים כדי לצאת בהסתר ולפגוע בכוחות שצרו עליהם.

גשר מעל החפיר [15]

מפתח הגיחה נראות החומות אימתניות עוד יותר. הגובה מתחתית החפיר אל ראשי החומות היה למעלה מ-20 מ', שכללו את עומק החפיר (10 מ') ואת קטעי החומה עם השיניות, החסרים כיום. מעל לחפיר התנשא גשר הרמה, ששחזורו נראה מעלינו.

הגשר נבנה משני חלקים: חלקו הראשון היה גשר אבן קבוע אשר נתמך בעמוד שהתנשא ממרכז החפיר. חלקו השני היה עשוי עץ, ואותו ניתן היה להרים או לשרוף בשעה שהמבצר עמד בסכנה. לצדי הגשר אפשר להבחין בטבעות ברזל ששולבו בבנייה.